

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Анотація. У статті розглянуто заходи антикризового спрямування, які проводила держава у банківській сфері, загальний стан економіки від років кризи до сьогодні. Запропоновано власний спосіб стабілізації економіки.

Ключові слова: світова фінансова криза, банківська криза, посткризовий період, антикризові заходи, інвестиції.

Вступ. Фінансова криза, яка розпочалася в Україні з початку 2008 року набула широких вимірів, розповсюдилась на грошово-кредитну, фіскальну, соціальну сфери, погіршила соціальне самопочуття та очікування суб'єктів господарювання й пересічних громадян. У зв'язку з цим ефективні антикризові заходи набувають надзвичайної актуальності.

Серед вітчизняних науковців над темою ліквідації наслідків кризи в Україні працюють такі науковці як: С.Юрій, який розглядає сучасну модифікацію світових економічних криз, Є.Савельєв визначає проблеми розвитку економіки та доцільність відпрацювання заходів антикризового управління, А.Мельник розробила основні положення антикризової політики в Україні, О.І. Барановський та Т.С. Смовженко, які досліджують особливості й умови посткризового розвитку фінансового сектору України. Однак, питання щодо відновлення та зміцнення національної економіки в посткризовий період потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розгляді антикризових заходів держави та розробці власного способу у боротьбі уряду України з кризою, що і визначає новизну статті.

Результати. Світова фінансова криза тільки підсилила економічну кризу в Україні, яка почалася в першій половині 2008 року як наслідок відсутності в країні стратегії економічного розвитку та прийняття Урядом та Верховною Радою цілого ряду непродуманих державних рішень, що стало спусковим механізмом кризових явищ. Про це свідчить найбільше серед країн Європи падіння ВВП, виробництво продукції, фондового ринку та курсу національної валюти.

Прояв кризових явищ восени 2008 р. спонукав до реалізації відповідних антикризових заходів і в Україні. В цілому уряд розробив та направив до Верховної ради понад 160 законопроектів, що мають антикризовий характер. Крім того, у Верховній Раді зареєстрована значна кількість законопроектів, розроблених представниками різних політичних блоків, представлених у ній.

Загалом заходи антикризового спрямування, які здійснювалися в Україні з вересня 2008 р., можна поділити на:

- заходи з фінансової стабілізації (регулювання фінансового сектора, підтримка банківського сектора, валютне регулювання, покращення структури платіжного балансу);

- заходи макроекономічного регулювання (вплив на реальний сектор економіки, захист та стимулювання національного виробника, підтримка внутрішнього попиту);

- заходи соціальної політики (соціальний захист населення, стримування безробіття) [1].

У сфері заходів з фінансової стабілізації антикризові заходи держави були спрямовані, в першу чергу, на врегулювання проблемних питань в банківському

секторі, який суттєво постраждав від кризи ліквідності, що спостерігалась на світових фінансових ринках.

Національний банк України 11 жовтня 2008 року «з метою нейтралізації впливу зовнішньої фінансової кризи» постановою № 319 частково обмежив активні операції банків, заборонив дострокового виконання договорів по внесках і ввів 5-процентний коридор коливань курсу на готівковому ринку. Це дозволило припинити швидке вилучення коштів фізичними особами з вітчизняної банківської системи, що ставило останню у вкрай загрозливу ситуацію.

В першій половині червня 2009 урядом було націоналізовано три «проблемні» банки: «Укргазбанк», «Родовід Банк» та «Київ». Загалом було витрачено 9,57 млрд. гривень. В Укргазбанку уряд отримав 87,72 % акцій за 3.2 мільярди гривень, в «Родовід Банку» — 99,99 % за 2,809 мільярди, і в банку «Київ» — 99,94 % за 3.563 мільярди [9].

З метою стабілізації фінансового ринку та допомоги банкам, Національний банк України залучив 16,5 млрд. дол. США кредиту від Міжнародного валютного фонду. В листопаді урядом було залучено кредит в розмірі 3 млрд. гривень для покриття бюджетного дефіциту[2].

Безумовно, отримання коштів від МВФ і як наслідок часткова фінансова стабілізація – необхідний крок, але цей крок - далеко не достатня умова для виходу з кризи.

По-перше, причиною виділення коштів МВФ є далеко не тільки бажання врятувати українську економіку. Виділяючи кошти для підтримки економічної ситуації в Україні, МВФ, в значній мірі, турбувався про іноземні банки, які працюють в Україні. Не секрет, що національна банківська система вже майже наполовину належить іноземному капіталу і саме банкам з іноземними інвестиціями найбільш потрібна буде фінансова підтримка для повернення вже в найближчий час сотень мільйонів доларів залучених кредитів. Тобто суттєва частина ресурсу, отриманого від МВФ, в Україні довго не затримається.

По-друге, всі рецепти подолання кризи від МВФ є проявом монетаризму – вони стосуються лише виключно стабілізації на грошовому і валютному ринку, але не дають рецептів подолання кризи в реальному секторі економіки. В той же час саме криза реального сектору (зупинка виробництва, криза АПК і таке інше) – сьогодні одна з головних загроз для економіки України.

У період загострення напруження на фінансовому ринку в жовтні - листопаді дії Національного банку України спрямовувалися, насамперед, на забезпечення своєчасності проведення розрахунків банками, недопущення відпливу коштів з банківської системи та збалансування ситуації на валютному сегменті ринку.

У цьому контексті Національний банк у жовтні-листопаді тимчасово використовував додаткові інструменти підтримки ліквідності банків, а саме:

- підтримання ліквідності на основі програм фінансового оздоровлення на термін до 1 року зі сплатою 15% річних у межах 90% вартості наданого банком забезпечення;

- оперативне підтримання ліквідності банків, сплачений статутний капітал яких становить не менше 500 млн. грн., яке здійснюється на термін до 1 року за плату в розмірі 15% в сумі до 60% статутного капіталу банку.

Рішення щодо надання рефінансування Національний банк України приймав з урахуванням наданої банкам інформації про причини втрати ліквідності, зокрема щодо обсягів відпливу депозитів, неповернених кредитів, у т.ч. підприємств будівельного сектору, агропромислового комплексу та іпотечних кредитів, наданих фізичним особам.

Здійснюючи підтримку ліквідності банківської системи через механізми рефінансування, Національний банк України сприяв банкам у вчасному виконанні ними своїх зобов'язань, у тому числі закладами населення.

За даними Асоціації українських банків, у першому кварталі 2009 року відтік з депозитних рахунків досяг 47 мільярдів гривень, тоді як у 2008 році за цей період приток коштів по системі склав 15 мільярдів гривень. Дещо призупинившись навесні 2009 року відтік коштів продовжився влітку і восени.

Тривале економічне пожвавлення, відновлення довіри до банківської системи і відсутність інших інвестиційних можливостей привабило вкладників до банків. Внаслідок цього банківська система у 2010 році повністю досягла і перевищила рівень депозитної бази докризового періоду (в період наймасовішого відтоку вкладів (на початку 2009 року) банки втратили близько 25% бази депозитів населення). Вклади населення зросли минулого року на 28,5% (на противагу падінню у попередньому році, що становило 1,9%). Вклади в національній валюті зростали більш стрімкими темпами, ніж вклади в іноземній валюті (41,6% і 17,4% р/р відповідно) в умовах очікувань стабільного курсу валют і великого спреда процентних ставок (гривневі депозити наразі приносять на 5%-6% більше, ніж депозити в доларах). Структура строківості вкладів фізичних осіб значно покращилась у минулому році – частка довгострокових депозитів у загальному показнику вкладів населення зросла з 27% на кінець 2009 року до 39% на кінець листопада 2010 року [6].

Частка проблемних кредитів у сукупному обсязі наданих українськими банками позик у 2011 році становить 30-40%, тоді як до кризи частка таких запозичень становила всього 4% [10].

18 січня Президент України Віктор Янукович під час візиту до Японії заявив, що за підсумками 2010 року зростання ВВП склало близько 5%, а також прогнозується зростання ВВП в 2011 році на рівні близько 4%. Разом з тим, за даними Національного банку України, валовий внутрішній продукт України виріс в 2010 році приблизно на 4,5% порівняно з рекордним за останні 15 років падінням на 14,8% в 2009 році. Також Міністерство економічного розвитку й торгівлі України прогнозує інфляцію в 2011 р. на рівні 8,9% [8].

Сукупний державний (прямий) і гарантований борг України в 2010 році зріс на 36,4%, або на 14,476 млрд дол, - до 54,289 млрд дол (432,235 млрд грн). На початок 2011 року державний (прямий) і гарантований зовнішній борг становив 34,76 млрд дол, або 64,02% загальної суми. За весь минулий рік його обсяг зріс на 30,4%, або на 8,113 млрд дол, зокрема в грудні - на 5,7%, або на 1,872 млрд. дол. [4].

За неофіційними даними тіньовий сектор вже перевищив 150 млрд. грн., і його зростання продовжується [7].

Чимало з ухвалених заходів антикризової політики досі залишаються лише стратегічними намірами, реалізація яких має відбуватися шляхом прийняття наступних нормативних актів. До того ж, слід зважати на те, що значна кількість антикризових заходів, запропонованих урядом і закріплених в законах, прийнятих Верховною Радою, потребує фінансування з державного бюджету, відтак ефективність цих заходів залежатиме від здатності уряду забезпечити належні бюджетні надходження.

Отже, в Україні актуальним залишається завдання визначення напрямів, завдань та інструментів антикризової політики на середньострокову перспективу.

Розуміючи, що інвестиції відіграють ключову роль у процесах економічного зростання національної економіки, Уряд намагався підвищити інвестиційну активність в країні. Передбачалося, що потужним джерелом інвестування в 2009-му році виступатиме реалізація проектів зі Світовим банком, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком. Передбачалося

активізація проектів щодо розвитку енергетичної і транспортної систем, об'єктів житлово-комунального господарства. Вважалося, що певним страховим полісом для підтримання інвестиційної діяльності та залучення іноземного капіталу виступатиме підготовка до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу.

Постановою КМ України від 28 січня 2009 р. № 48 було утворене Національне агентство України з іноземних інвестицій та розвитку («Укрзовнішінвест»). Мета його створення – побудувати нову ефективну та прозору систему залучення прямих іноземних інвестицій в Україну.

Для залучення зовнішніх інвесторів в стратегічні проекти уряд згоден надавати їм окремі преференції, зокрема державні гарантії для залучення коштів. Можливий також варіант часткового фінансування проектів за рахунок коштів держбюджету.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, унесених в Україну, на 1 січня 2011 р. склав 44 млрд. 708,0 млн. дол., що на 11,6% більше обсягу інвестицій на початок 2010 р. Інвестиції надійшли зі 125 країн світу, однак найбільшими країнами-інвесторами стали країни, віднесені до офшорних зон [5].

Згадаємо, що стійкий приплив іноземного капіталу в Україну розпочався 2005-го року. Значною мірою це пов'язано з купівлею вітчизняних банків нерезидентами. Якщо великі кошти й інвестували у реальний сектор, то йшлося не про створення нових підприємств чи модернізацію наявних, а про придбання виставлених на приватизацію об'єктів.

Таким чином, на шляху відновлення економіки Уряд зайшов в тупик, так як вбачає можливість інвестування економіки тільки за рахунок зовнішніх інвестицій.

Враховуючи вищесказане, основним завданням України на найближчу перспективу має бути поліпшення інвестиційного клімату та збільшення обсягів інвестицій у національну економіку за рахунок внутрішніх ресурсів.

Залучення внутрішніх інвестицій пропоную здійснювати двома шляхами:

1. Емісії Національного банку.
2. Залучення коштів населення.

Перший шлях вже використовувався Японією в 1950-1970-х роках, результатом чого стало економічне зростання країни, яке відоме під назвою «Японське економічне диво»[11].

В деякій мірі цю ж механіку в грошово-кредитній галузі починаючи з 1978 року реалізує і Китай, інвестуючи свій державний сектор економіки.

Я також пропоную Національному банку України розпочати здійснення не кредитної, а інвестиційної функції, тобто інвестувати національні проекти за рахунок емісії гривні. При цьому акції створених для впровадження національних проектів підприємств стають власністю національної системи України зі стовідсотковим забезпеченням грошових знаків Національного банку вже в момент їх емісії в такі підприємства.

Цей шлях має ряд переваг перед отриманням іноземних інвестицій або кредитуванням економіки. По-перше, держава самостійно визначає пріоритетний напрям вкладення коштів, а не залежить від вибору закордонного інвестора. По-друге, інвестування буде здійснюватися одразу після затвердження відповідної програми, а не через кілька років після того, як будуть проведені структурні реформи і прийняті закони, які відновлять довіру іноземних інвесторів до України. По-третє, підприємства, створені за рахунок інвестицій, а не кредитів, будуть випускати конкурентоздатну продукцію.

Прибуток, отриманий від діяльності таких підприємств, також можна використовувати для зменшення дефіциту державного бюджету або інвестувати у

національні проекти, які також будуть давати прибуток. І, що найважливіше, прибуток буде залишатися в Україні і працювати на Україну, а не виводитися за межі країни іноземним інвестором.

Другий шлях використовувався у західних країнах з розвиненими фінансовими ринками, але не під час виходу з кризи, а в період стабільного розвитку економіки цих країн. Населення країн ЄЕС і Сполучених Штатів здійснювали власні заощадження в основному за рахунок формування пакету акцій провідних корпорацій, компаній і фондів, а не зберігали готівкові кошти у вигляді депозитів в банках або в домашніх криївках, як це роблять українці.

Яка ж сума грошових коштів готівкою знаходиться у населення?

Депозити домашніх господарств (громадян) з початку 2011 року зросли на 9 млрд. грн., а за 2010 рік – на 61 млрд. грн. [3].

Утім, реальний приріст готівкових «народних резервів», вочевидь, суттєво перевищує дані офіційної статистики. Зокрема, вона не враховує повністю надходження від українців, що працюють за кордоном.

Поступове витрачання запасів готівкової валюти впливатиме на всю економіку — поживавлюватиме попит, підтримуватиме виробництво, а також стримуватиме небезпечне для банківської системи падіння вартості активів, зокрема нерухомості. Підприємці можуть використати накопичені долари для підтримки свого бізнесу або придбання перспективних активів.

Звичайно, населення країни не дуже охоче розлучатиметься з власними збереженнями у криївках. Але цьому можуть сприяти три фактори. Перший – українці втратили довіру до банків та різного роду фондів і не понесуть туди власні кошти ще мінімум рік-півтора. Другий – невизначена ситуація з готівковими долларом і євро в найближчому майбутньому змушує населення думати про інші можливості збереження своїх заощаджень. Третій – інфляція як національної так і закордонної валюти, яка щороку «з’їдає» частину заощаджень, а акції створених прибуткових підприємств зростають у вартості відносно будь-яких валют, які знецінюються інфляцією.

Залишається лише переконати населення вкласти власні кошти в акції підприємств, створених з метою впровадження інвестиційних проектів.

Я не вважаю, що цього зробити неможливо. Якщо держава в особі Президента виступить ініціатором створення публічних акціонерних товариств для впровадження національних інвестиційних проектів, стане одним із їх засновників з часткою 25-30 відсотків у Статутному капіталі та надасть належні правові гарантії для діяльності таких товариств та дотримання прав інших акціонерів, то переконати населення поміняти власні ризиковані готівкові заощадження на акції високоприбуткових підприємств залишиться справою техніки.

З метою заохочення населення придбати акції товариств, які приймають участь у реалізації проектів в рамках цільової державної програми, держава повинна гарантувати надання таким підприємствам податкових канікул шляхом звільнення від оподаткування прибутку протягом трьох років після їх введення в експлуатацію та застосування зменшеної на 50 % ставки відповідного податку протягом двох наступних років.

Для початку можливо впроваджувати проекти, відібрані «Укрзовнішінвестом», але використовувати для цього саме внутрішні інвестиції, розташовувати державні замовлення на виробництво будівельних матеріалів і обладнання саме на українських підприємствах, а іноземне обладнання і матеріали закуповувати тільки в тому разі, коли подібні не виробляються в Україні. Для будівництва і модернізації нових підприємств потрібно використовувати потужності українських будівельних організацій із залученням, в разі потреби, іноземних спеціалістів. Таким чином відновиться робота

підприємств, відновляться доходи населення, зменшиться кількість безробітних, покращиться ситуація з погашенням проблемних кредитів банків.

Висновок. Не зважаючи на те, що самий пік кризи в Україні минув, необхідно стабілізувати та зміцнювати національну економіку. Крім того, з метою акумуляції коштів в країні необхідно шукати внутрішні канали інвестування. Важливу роль у цьому питанні відіграють кошти населення, які варто залучити для інвестування в національні проекти.

Література

1. Жаліло Я.А., Бабанін О.С., Белінська Я.В. та ін. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. Київ, 2009.
2. Пабат А. Світова енергетична та глобальна економічна криза // Економіст. – 2009. - № 2. - С. 20-35.
3. В Уряді побачили поживлення на споживчому ринку і зростання депозитів громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2011/02/23/228919>
4. Державний борг України зріс 2010 року на 36,4% - до 54,289 млрд дол [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsr.u.ua/finance/27jan2011/gosdolg.html>
5. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, унесених в Україну, на 1 січня 2011 р. зріс на 11,6% - до 44,708 млрд дол. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/obshchiy-obem-pryamyh-inostrannyh-investitsiy-vnesennyh-v-17022011102700>
6. Ситуація в банківській системі в 2010 році: вихід з проблемного періоду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.flifi.org.ua/wp-content/uploads/2011/02/FLIFIJointReport_Feb11_Ua.pdf
7. Тіньовий сектор в Україні вже перевищив 150 мільярдів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-395598.html>
8. Українська влада озвучила прогнози щодо зростання ВВП та інфляції в 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novynar.com.ua/business/154010/print>
9. Уряд націоналізував перші три банки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/06/11/196052/>
10. Частка проблемних кредитів в українських банках становить 30-40% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2011/02/09/227184>
11. Японське економічне диво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Японське_економічне_диво

Summary. Article considered anti-crisis measures witch government has conducted in banking sector, overall state of economy from crisis years until post-crisis period. Offered own ways to increase economic.

Keywords: global financial crisis, banking crisis, post-crisis period, the anti-crisis measures, investments.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2011